

SELJAČKI NEMIRI U STUBIČKOM KRAJU 1883. GODINE

Dragutin Pavličević

1. Uzroci, povod i značajke nemira

Demonstracije i zbacivanje dvojezičnih grbova u Zagrebu i još nekim gradovima u Hrvatskoj, seljački nemiri i bune u Zagorju, Prigorju i bivšoj Banskoj krajini nisu dovoljno istraženi i obrađeni.¹ To se poglavito odnosi na nemire u varaždinskoj i zagrebačkoj županiji i protumađarski narodni pokret koji je počeo usporedno s nemirima i demonstracijama u kolovozu i rujnu 1883.²

Općine Marija Bistrica i Gornja Stubica u kojima su počeli nemiri 26. i 27. kolovoza bile su tada u kotaru Donja Stubica, odnosno u podžupaniji Zlatar. Iako se donjostubički kotar nalazio u neposrednoj blizini Zagreba, nije se zbog slabih prometnih veza mogao koristiti prednostima takva položaja. Kao i u drugim dijelovima Zagorja i tu je bilo oko 95% poljoprivrednog žiteljstva koje je živjelo u siromašnim i prenapučenim selima. U okolici nije bilo tvornica i drugih pogona, nije bilo imalo značajnijih javnih radova kao ni mogućnosti zarade i zapošljavanja. Kako je bilo veoma mnogo radne snage, nadnice su bile među najnižima u Hrvatskoj.

Seljaštvo je živjelo od vinogradarstva i ratarstva, ali je zemljište bilo isparcelirano na sitne komadiće na kojima se nije mogla razviti intenzivnija proizvodnja za tržište. U takvim uvjetima nije bilo mogućnosti unapređivanja proizvodnje niti primjene agrotehničkih sredstava, pa je prirod veoma nizak. Tih godina zaredale su tuče, mrazovi i povodnji koji su odnosili dio žetve, pa je pučanstvo životarilo na rubu stalne izgladnelosti. Bilo je to doba prijelaza iz feudalnog razdoblja prema modernom građanskom društvu u kojem su se zadržale još neke daće zemljišnim gospodarima, pa čak i naturalna davanja, a

¹ Usp. o tom prikaz Rudolfa Horvata, *Prije Khuena bana, nemiri u Hrvatskoj godine 1883*, Zagreb 1934. i Ivana Peršića, *1883—ća, uspomena na predratni Zagreb povodom 50-godišnjice bune radi mađarskih grbova* (...), Zagreb 1933.

² Rasprava mađarskog povjesničara Laszla Katusa, *A Tisza kormány horvat politikája és az 1883. évi Horvátország népmozgalmak*, *Szazadok* 92 i 93 1958. i 1959. koja je izašla i u ruskom prijevodu: *Horvatskaja politika praviteljstva Tisa i narodno dviženija 1883. v Horvatii*, Budapest 1961. predstavlja prvi znanstveni prilog toj problematici. Usp. o tom i moj rad: *Buna u bivšoj Banskoj krajini 1883*, *Historijski zbornik* XXV—XXVI, 1972—1973.

istodobno su uvađani novi porezi i prirezi i čisti robno-novčani odnosi.³ Osim teškoća prijelaznog perioda osjećale su se teške posljedice agrarne krize koja je počela sredinom sedamdesetih i trajala sve do devedesetih godina 19. stoljeća.⁴

Poseban problem bilo je raspadanje seoskih obiteljskih zadruga i nagla promjena zemljišno-posjedovnih odnosa a osobito katastralno-gruntovno provođenje obavljenih i tajnih dioba zadruga. Razvrgnuće zadruga teklo je vrlo sporo i bilo je skupo, pa su seljaci provodili tajne diobe i bez znanja oblasti. To je opet dovodilo do zbrke prilikom odmjeravanja, a još više prilikom kupljenja poreza i čestih ovršnih dražbi. Seljaštvo se žalilo na stalno povećavanje poreznih obveza, a isto tako i na podizanje mjesnih poreza, zadržavanje javnih radnji iako je za njih kupljena novčana protuvrijednost pa i na plaćanje vojničko-oprosne takse. Porezna evidencija bila je manjkava i neuredna pa su pronevjere bile česte, a ponegdje se dogodilo da se ista davanja i dva puta silom utjeruju. Kako su općine svojim autonomnim prihodima jamčile porezne prihode financijskom ravnateljstvu za Hrvatsku kojem je na čelu bio Mađar Antal Dávid,⁵ svi ovršni troškovi i pronevjere padali su na leđa seljaštva. Zbog toga su seljaci držali da porezne obveze ne idu hrvatskoj nego ugarskoj vladi i da su za sve nove, znatno povećane poreze krivi Mađari i njihovi pomagači u Hrvatskoj — mađaroni. Zbog toga su seljaci u doba nemira uništavali sve što je mađarsko vjerujući da će se tako riješiti Mađara, njihovih grbova, poreza, željeznica i mađarskog jezika.

Neimaština, bijeda, glad i elementarne nepogode, mršave žetve i berbe bile su temeljni uzrok nezadovoljstva zagorskih seljaka. Njih je još pojačavala korumpirana općinska, kotarska i podžupanijska uprava koja je nemilo plijenila pučanstvo. Budući da se godinama nisu prilike poboljšavale nego naprotiv pogoršavale, u narodu je zavladao mišljenje da bolje i ne može biti, da sutrašnjica ne donosi ništa dobro, da se nema što izgubiti i da je smrt samo spas od takva života. Zbog toga se često čulo da je bolje umrijeti danas nego sutra,⁶ »da je bolje mrijeti nego umirati«.⁷ U narodu se osjećala ogorčenost i zdvojnost, a nakon svrgavanja Dávidovih dvojezičnih grbova u Zagrebu (15. kolovoza) došlo je do vrenja koje je sve više dobivalo protumađarsko usmjerenje. Nezadovoljstvo socijalne prirode dopunila je opća politizacija i revolucioniranje se-

³ V. L. Katus, n. dj. isti: Hauptzüge der kapitalistischen Entwicklung der Landwirtschaft in den südslawischen Gebieten der Österreichisch-ungarischen Monarchie, »Studia Historica«, Budapest 1961.

⁴ Usp. R. Bičanić, Agrarna kriza 1873—1895. i njezin utjecaj na ekonomsku i socijalnu strukturu Hrvatske, *Ekonomist* 3, 4 i 5, Zagreb 1937.

⁵ Dávid je 1880. smijenio na položaju financijskog ravnatelja za Hrvatsku Ivana Bartolovića i iste godine otvorio tzv. Davidovu školu za učenje mađarskog jezika. Taj nasilni pokušaj mađarizacije izazvao je prosvjede hrvatskih oporbenih stranaka i raskol u Narodnoj stranci. Dávid je od tada smišljeno vršio mađarizaciju putem svoje službe, a kad je početkom kolovoza 1883. dao na nalog ministra financija Szapáryja postaviti na svojim uredima u Zagrebu grbove s mađarskim i hrvatskim natpisima, izbilo je nezadovoljstvo. U zagrebačkim demonstracijama 15. kolovoza 1883. ti su dvojezični grbovi bili nasilno zbačeni. Bio je to početak afere s grbovima koja je potkraj kolovoza i tijekom rujna prerasla u seljačke nemire, bune i narodni pokret protiv mađarske prevlasti.

⁶ *Pozor*, br. 210 od 13. IX 1883.

⁷ *Sloboda*, br. 105 od 2. IX 1883.

ljačkih masa koje su čekale pravi povod da se bace na svoje pandure, bilježnike, načelnike, na porezne i ovršne organe, na lihvare i trgovce, na izborne korteše, na mađarone i Mađare za koje su opravdano držali da su krivi za njihovu bijedu.

Godinama su se Zagorci žalili na prevelike poreze i prireze, na nesmiljene ovrhe i sudske globe zbog kojih su im često tjerali i posljednju kravicu iz staje. Tražili su kraći i jeftiniji postupak oko razvrnutih zadruga, zahtijevali su novi katastar i povoljniju bonifikaciju zemljišta, zatim povoljnije kredite, mogućnost iseljavanja te ažurnu, poštenu i jeftinu lokalnu upravu. Od svega toga nije bilo ništa, a o problemu seljaštva raspravljalo se samo u doba izbora kad su se tražili njihovi glasovi za nametnute kandidate vladajuće Narodne stranke. Budući da nitko nije mario za seljačke tegobe, sazrijevala je misao da pravdu treba izvojevati vlastitim snagama. Idealizirala su se stara vremena i borba za »stare pravice« koje su im Mađari i njihove sluge mađaroni oduzeli. Tako je nezadovoljstvo gospodarsko-društvene prirode dobivalo sve to više politički, protumađarski značaj.

U to doba ponovno su oživljavale puntarske tradicije stubičkog kraja i legende o Matiji Gupcu i staroj pravdi. Prenaseljenost, bijeda i stalna pauperizacija bili su često uzroci nezadovoljstva i pobuna. »Ova okolnost razjasnjuje nam česte kmetske pobune u Zagorju i golemu onu seljačku bunu pod Matijom Gubcem [. . .] Zagorci su se često bunili u starije doba, a i novije doba pokazuje, da je ondješnji puk veoma sklon na pobunu, kao što pokazuju i najnoviji događaji [. . .]«⁸ (potcrtao D. P.).

Zagorsku puntariju posebno su poticali pravaši, ali ovaj put više usmjerenu prema borbi za nacionalna prava nego prema socijalnim olakšicama. Borba protiv vlastele zamijenjena je borbom protiv Mađara i mađarona, tj. protiv vladajuće Narodne stranke koju je narod smatrao mađaronskom. Tako je npr. odvjetnik Ivan Zahar prilikom obrane optuženih stubičkih pobunjenika govorio o revolucionarnoj tradiciji Gupčeva zavičaja kao o prisutnoj povijesnoj činjenici: »Stubička gora još je puna kosti Gupčevih junakah, i duh Matije Gubca još uvijek lebdi po zelenih gajih i šumah stubičke gore. Stubičan nemože zauvijek trpiti nepravde, pa ako se je prije 300 godina borio za stare pravice, danas ustaje da se bori za hrvatske pravice proti Magjarom . . .«⁹ Pravaški pisac Ante Kovačić, i sam rođeni Zagorac, napisao je tada pjesmu o vulkanu koji je suknuo iz seljačkih kolibica:

»Tamo vrije, tutnji, grmi,
Ko da sužanj lance stresa.
Možda puče niema raka,
Gubca kralja i junaka!«¹⁰

U stubičkom kraju ne samo da su najprije izbili seljački nemiri, nego su se otud proširili po čitavom Zagorju, zatim po Prigorju, Banskoj i Vojnoj krajini. Otud se širila agitacija o buni, iz stubičkog kraja očekivala se pomoć i uputa

⁸ *Narodne novine*, br. 227 od 4. X 1883.

⁹ *Pozor*, br. 283 od 10. XII 1883.

¹⁰ *Sloboda*, br. 125 od 19. X 1883.

za nemire, a ono što su najprije uradili Bistričani i Stubičani oponašali su uglavnom seljaci po čitavoj Hrvatskoj. Iako je tada od Gupčeve bune bilo proteklo više od tri stoljeća, suvremenicima se nametala usporedba velike seljačke bune iz 1573. i nemira 1883. u kojima je Stubica bila začetnik, središte i žarište seljačkog pokreta. O tome nam govore izvještaji iz ostalih zagorskih općina koji su budnim okom pratili sve ono što se zbivalo u stubičkom kraju. Tako npr. iz Krapinskih Toplica javljaju da su seljake pobunili »emisari stubički i obilazeći djaci«,¹¹ zatim da se oni »pod vodstvom stubičkih buntovnikah spremaju (udariti) na Sv. Križ«.¹² Iz tog je kraja također dojavljeno kako dolaze Stubičani i Mačani i nose stare »carske pravice«,¹³ a iz Krapine su brzojavili da seljaci čekaju Stubičane koji će ih osloboditi od mađarona.¹⁴

Nemiri zagorskih seljaka počeli su svega 11 dana nakon zbacivanja nametnutih grbova s mađarskim i hrvatskim natpisima i odmah nakon zbacivanja istih grbova u Karlovcu, Senju i Novoj Gradiški. Svrgavanje grbova u gradovima snažno je djelovalo na hrvatsko seljaštvo koje je uradilo isto, samo grbovi koje su oni skidali s trafika i pošta i uništavali nisu bili protuzakoniti nego nagodbeni grbovi s hrvatskim natpisom. Sve ono što se u kolovozu 1883. zbivalo u Zagrebu utjecalo je na okolne seljake, pogotovu na Stubičane i Bistričane od kojih su mnogi tih dana bili osobno u Zagrebu i vidjeli demonstracije protiv Mađara.¹⁵ Zato možemo reći da su zagrebački događaji oko grobova poslužili kao povod seljačkim nemirima u Zagorju. To potvrđuju i suvremenici koji kažu da se otpor protiv mađarskih natpisa »preselio« iz Zagreba u Zagorje,¹⁶ te da su oporbeni političari bili u vezi s pobunjenim seljacima, da seljaci neće primiti »magjarske tablice« kad ih i gospoda u Zagrebu zbacuju.¹⁷ »Seljaci su čuli, da su dvojezični grbovi u Zagrebu skinuti 'po purgarima', pa su mislili, da mogu to i oni učiniti, a da po tom nebudu onda više pod Magjare spadali.«¹⁸

O značajkama seljačkog pokreta u Zagorju raspravljalo se odmah nakon početka nemira u Bistrici i Stubici. Tadanji tisak nije se slagao u ocjeni značaja, dubine i širine seljačkog bunta. Pisalo se o buni, narodnom ustanku, ustanku, uzbunama, nemirima, neredima itd. Međutim, ako se uzme u obzir sve ono što nam je do sada poznato o seljačkom pokretu 1883. u Zagorju, onda možemo govoriti samo o seljačkim nemirima, koji su ponegdje počeli oštrim oružanim istupima naroda s karakteristikama narodnog ustanka, ali se ipak nisu razvili u pravu seljačku bunu. Isto tako se raspravljalo o tome da li nemiri imaju pretežno socijalni ili pak politički značaj. Vladajući slojevi isticali su

¹¹ *Arhiv Hrvatske u Zagrebu*, Predsjedništvo zemaljske vlade, svezak 6, br. 3448 od 31. VIII 1883. U daljnjem tekstu skraćeno: AH — Pr. ZV, 6, broj spisa i datum.

¹² AH — Pr. ZV, 6, 3420 od 30. VIII 1883.

¹³ AH — Pr. ZV, 6, 3448 od 31. VIII 1883.

¹⁴ AH — Pr. ZV, 6, 3408 od 30. VIII 1883.

¹⁵ U Zagrebu su u drugoj polovini kolovoza održavani veliki sajmovi na koje su dolazili okolni seljaci, a 15. kolovoza bio je blagdan Velike Gospe, pa je u Zagrebu bilo mnogo naroda.

¹⁶ AH — Pr. ZV, 6, 3635 od 2. IX 1883.

¹⁷ Isto.

¹⁸ *Narodne novine*, br. 269 od 23. XI 1883.

socijalno-gospodarsku stranu tog pitanja, mađarski listovi potcrtavali su administrativne razloge, tj. lošu lokalnu upravu, a oporbene stranke u Hrvatskoj, posebice pravaši, naglašavali su političku, protumađarsku crtu. Ipak, treba istaknuti da je u to doba kad je Hrvatska bila politički i gospodarski potčinjena mađarskoj hegemoniji bilo veoma teško odvajati socijalne od političkih uzroka i značajki.¹⁹

2. Početak nemira u Mariji Bistrici

Seljački nemiri u donjostubičkom kotaru počeli su 26. kolovoza u Mariji Bistrici, a zatim se proširili na Gornju Stubicu i okolicu. Odmah zatim nemiri su zahvatili sela oko Zlatara, Krapinskih Toplica, Krapine, Ivanca, N. Marofa itd. Nemiri su u stubičkom kotaru imali četiri temeljne značajke. To su napadi na podmitljivo činovništvo i inteligenciju, zatim iznuđivanje izjava od istaknutih osoba kojima potpisuju da su »pravi Hrvati«, a ne Mađari i zbacivanje grbova s trafika kao i uništavanje novih mjera i utega za koje se vjerovalo da su mađarske.

O nemirima u Mariji Bistrici pisat ćemo opširnije na drugom mjestu,²⁰ a ovdje ćemo navesti samo najvažnije podatke koji su utjecali na izbijanje nemira u susjednoj Gornjoj Stubici. Seljaci bistričke, gornjostubičke, kašinske i drugih susjednih općina sastali su se u nedjelju 26. kolovoza izjutra oko zavjetne crkve u Mariji Bistrici. Osobito su bili brojni žitelji iz susjednih sela: Huma, Podgorja, Laza i Sv. Mateja Stubičkog. Nakon rane mise seljaci su zbacili grb s općinskog ureda u Bistrici, demolirali zgradu i isprebijali načelnika Cipriša i posebno bilježnika Françoisa.²¹

Čim je dobio usmenu obavijest o nemirima u Bistrici, zlatarski podžupan Adalbert Chlup krenuo je s pratnjom i liječnikom u Bisticu. Na trgu pred crkvom zatekli su pobunjene seljake i pokušali ih mirnim putem skloniti da se razidu. To im nije pošlo za rukom pa su morali potpisati izjavu da su Hrvati jer se inače ne bi izvukli ispred ozlojeđenih seljaka. Unatoč potpisu bili su napadnuti, pa je oružnička pratnja morala otvoriti paljbu na pobunjenike i zatim se povući kroz kukuruzišta prema Zlataru. U okršaju su dva seljaka iz Bistrice ranjena, a jedan Stubičanin je poginuo.²²

Na vijest o seljačkom istupu u Bistrici upućeni su onamo oružnici iz okolnih općina i iz Zagreba. Stigli su predvečer 26. kolovoza, a seljaci su se raz-

¹⁹ Pravaška *Sloboda* piše da je povod nemirima »skroz politički«, ali i da je to »početak socijalno-ekonomičke krize« (br. 56 od 10. III 1884), a službene *Narodne novine* da je povod nemirima bio »nepolitičkoga, agrarnog značaja. Ipak je buna dobila političko znamenovanje« (br. 196 od 28. VIII 1883).

²⁰ O nemirima, seljačkim bunama i narodnom pokretu 1883. pišem monografiju u kojoj će biti obrađeni nemiri u svim selima u Hrvatskoj.

²¹ Spomenuti bilježnik i načelnik isticali su se zlorabama, primanjem mita i nasilnim postupkom prema seljacima koji su im se prilikom nemira osvetili, a Ognjeslav Utješenović Ostrožinski ih je odmah po imenovanju za vladinog povjerenika suspendirao. Obojica su dotada uživala punu potporu i povjerenje zlatarskog podžupana A. Chlupa na kojega su se seljaci također žalili.

²² AH — Pr. ZV, 6, 3307 od 27. VIII 1883.

bježali i posakrivali. Idući dan prispjele su i tri satnije vojništva i državni nadodvjetnik iz Zagreba. Pohvatali su kolovođe nemira i suspendirali općinsku upravu koja je svojim postupcima u dobroj mjeri izazvala seljaštvo. Kako su se istodobno pojavile vijesti da će se idući dan dići Stubičani, a zatim i ostale općine, poduzete su izvanredne mjere.²³ Drugi dan je varaždinski veliki župan Ognjeslav Utješenović Ostrožinski imenovan vladinim povjerenikom (komesarom) za Zagorje.²⁴ Dobio je velika ovlaštenja i potrebnu vojničku silu kako bi u začetku ugušio nemire za koje se opravdano držalo da će se kao bujica proširiti Zagorjem.

3. Nemiri u Gornjoj Stubici

Utvrđili smo da je prilikom izbijanja seljačkih nemira u Mariji Bistrici bilo mnogo seljaka iz stubičkog kraja. Prilikom sukoba s oružnicima poginuo je jedan seljak iz Stubičkog Sv. Mateja i već tamo se čulo da će idući dan Stubičani uraditi ono što su uradili Bistričani. I zaista, skupili su se u zoru 27. kolovoza oko Gupčeve lipe i crkve u Gornjoj Stubici. Čim se čula buka i vika seljaka koji su stizali iz okolnih sela i zaselaka, zavladao je strah kod činovnika, trgovaca, plemstva i mjesne inteligencije pa su se neki sakrili ili pobjegli.

O istupu seljaka u Gornjoj Stubici poslao je brzojavku hrvatskoj vladi podžupan Chlup: »Ovaj čas stiže glas, da je narod u Stubici Gornjoj danas prije podne navalio na školu, razbio sve prozore, iztukao učitelja, koj je bio sa školskom djetcom u školi, isto tako da je postupao sa župnikom. Jedan i drugi, a i bilježnik i pisar moradoše potpisati, da su Hrvati, a ne magjaroni. Istodobno poskrivaše grbove na trafikah, grozeći se da će ići dalje. Vojska amo jošte stigla nije, pogibelj užastna, jer je sutra sajam u Zlataru, a čuje se da odlučiše iz svih obćinah doći, pak sve grbove sa ondašnjih uredah skinuti, a činovnike potući. U Donjoj Stubici prem bijaše sajam, do podne mir narušen nije...« »Pošto je bojazan, da će buna planuti širom Zagorja, molim sigurnosti radi odmah odposlati jošte što moguće više razpoložive vojske.«²⁵

Isti podžupan je 28. kolovoza javio u Zagreb da je stigla vojska pa se narod oko Zlatara primirio, ali oko Stubice nije još bilo mira: »Medjutim, stiže mi prijava, da je svetina u Dobrih Zdencih kod Stubice Gornje na kući Bele Kovača sve polupala, i vino izpustila, na što je konjaničtvo 12 ljudi uapsilo. Uslied toga događaja izaslan je iz Bistrice za pojačanje već prije izaslatoga pješačkog odjela takodjer jedan odjel konjanikah.« Zatim Chlup moli da mu ostane na raspolaganju konjaništvo koje je za gušenje seljačkih nemira »mobilnije od pješačke vojske«. Zatim zaključuje: »Situacija uobće ozbiljna, jer svetina vrlo harangira, grozi, da će svoje zlo djelo odpočeti, kad vojska ode.«²⁶

²³ Odluka o dizanju nemira u Gornjoj Stubici donesena je prilikom nemira u Bistrici.

²⁴ Zahvaljujući Utješenovićevu smišljenom i energičnom postupku nemiri su uskoro bili ugušeni, ali su mnogi općinski činovnici bili odstranjeni iz službe, premješteni ili je protiv njih pokrenut istražni postupak. Veoma su zanimljivi i sadržajni Utješenovićevi izvještaji o nemirima u Zagorju.

²⁵ AH — Pr. ZV, 6, 3313 od 27. VIII 1838.

²⁶ AH — Pr. ZV, 6, 3344 od 28. VIII 1838.

Treći dan od izbijanja pobune, kad je uspjelo donekle seljake primiriti, poslali su stubički načelnik Čeh i bilježnik Križanić opširniji izvještaj hrvatskoj vladi. Iz njega saznajemo da je 27. kolovoza oko 8 i pol sati došao u općinski ured odbornik P. Boroša i prijavio općinskom bilježniku Dragutinu Križaniću da se svjetina sakuplja i da će udariti na općinsku zgradu. Od općinskih činovnika prvi je pobjegao blagajnik i porezni ovrhovoditelj Franjo Fraitag što je veoma indikativno s obzirom na seljačke žalbe u vezi s porezima. Bilježnik je ostao pa ga je oko 9 sati zatekla skupina od 60-ak seljaka s Androm Lukecom na čelu. Lukec je Križanića pitao da li ima negdje sakrivenu »mađjarsku tablu« i da mu je mora pokazati.²⁷

Dok su Lukec i bilježnik Križanić raspravljali, začulo se da dolazi načelnik općine Čeh. Seljaci su se spremili da ga uhvate i s njim obračunaju, ali je on prozreo njihovu namjeru i pobjegao u kukuružište. Kad nisu uhvatili načelnika, pobunjeni seljaci su se opet vratili pred općinski ured »gdje su ponajprije skinuli grb kojega polupaše sa batinama i pogaziše nogama, zatim uputi se svjetina u ured u kojem podera sve naredbe, koje bijahu po stenah pribite.«²⁸

Kad su obavili posao u općini, uputili su se seljaci prema učitelju, župniku i trgovcima. Najprije su s trgovine Andre Žukine skinuli grb,²⁹ zatim su otišli u pučku školu i poderali slike metričkih mjera,³⁰ a nakon toga natjerali učitelja Vjekoslava Satlera da im sastavi pismo u kojem priznaje »da je Hrvat i da će uvijek samo na dobrobit Hrvatske raditi«. S tim pismom otišli su župniku Andri Čižmeku koji je također morao potpisati učiteljevu izjavu, a onda su se opet vratili u općinu i natjerali bilježnika Križanića, pisara Ciglara i financa M. Križanića da i oni stave svoj potpis na izjavu.

Nakon početnih uspjeha, seljaci su se ohrabрили i nastavili svrgavati grbove, a zatim počeli uništavati nove metričke mjere i imovinu najomraženijih činovnika. Najprije su kod trgovca Andre Lisaka uništili grb, a zatim naredili njegovoj supruzi da odmah baci novu vagu i donese staru.³¹ Otud su otišli kući općinskog blagajnika i ovrhovoditelja Fraitaga i opustošili mu kuću i pokućstvo, ali njega nisu uhvatili.³² Zatim su kod trgovca Fabijana Lisaka u Humu također uništili grb, odnijeli nešto cigareta i vina, a onda potražili načelnika Antuna Čeha. Budući da njega nisu našli kod kuće, uništili su mu namještaj i posteljinu, polupali krov i prozore, a onda otišli u pivnicu i vino djelomice ispustili ili popili. Slično su opustošili gospodarske zgrade i ambare odborniku Martinu Hercegu, a onda obišli i druge odbornike i uništavali im imovinu.

Napali su još jednom kuću blagajnika Fraitaga, a onda se vratili trgovcu Andri Lisaku i oduzeli mu metričku mjeru i zatim poderali slike kraljevskog

²⁷ AH — Pr. ZV, 6, 3454 od 29. VIII 1883.

²⁸ Isto.

²⁹ Bili su to zajednički ugarsko-hrvatski grbovi s hrvatskim natpisom na trafikama koje su bile državni monopol.

³⁰ Seljaci su uništavali nove metričke mjere jer su držali da su one mađarske, ali i zbog toga što na njih još nisu bili navikli i što su ih trgovci varali prilikom preračunavanja starih u nove mjere.

³¹ AH — Pr. ZV, 6, 3454 od 29. VIII 1883.

³² Fraitag je na vrijeme pobjegao jer se kao blagajnik i porezni ovrhovoditelj zamjerio seljacima.

para.³³ Kad su još na nekoliko mjesta uništili vage, naložili su općinskom bilježniku Križaniću da pred općinski ured stavi stražu i ne dopusti ulaz, a otud se uputiše grofu Stjepanu Oršiću koji im je također potpisao da je pravi Hrvat i dao piti.³⁴ Još su razbili neke vage, polupali stvari nekim odbornicima i općinskom mjerniku, a onda otišli u Dobre Zence. Tamo su zakupniku imanja Mađaru Arpadu Kardhordi sve razbili i ispustili nešto vina iz bačava.³⁵ Dok su pobunjeni seljaci uništavali kod Kardhorde, naišla je vojnička ophodnja i 14 ih je pohvatala.³⁶

Prema popisu istaknutijih pobunjenika možemo zaključiti da ih je većina bila iz sela: Huma, Repić-sela, Brezja, Samaca, Dubovca, Sv. Mateja i Šagudovca. Među njima isticali su se: Andro Lukec, Janko Jakopović, Janko Vuhas, Janko Lisak, Tomo Repić, Janko Zrinščak, Jakob, Franjo i Petar Salar i Petar Tupek koji su svi kasnije osuđeni na jednu godinu stroge tamnice zbog pobune, smetanja javnog reda i mira, nasilja, uništavanja kraljevih slika, trganja grbova, uništavanja vaga itd. Još dvadeset seljaka osuđeno je na 4—10 mjeseci, a ostali na manje kazne.³⁷ Prema optužnici kraljevskog odvjetništva saznajemo da su pokretači nemira bili Janko i Petar Vuhas i Janko Jakopović iz Dubovca. Oni su išli po selima i zvali ljude »na bunu«, tj. da idu »nagajati gospodu« i tjerati ih »da se potpišu pod narod«.³⁸ Kad su došli u Gornju Stubicu, dogovorili su se kako će »skinuti table, grbove, toli s obćinskog ureda koli i sa svih trafikah, kako će pozvati gospodu da se potpišu pod narod i napokon kako će oštetiti i zlostaviti načelnika Antuna Čeha i blagajnika Franju Frajtaka kao i sve one za koje su mislili, da ne drže s narodom«.³⁹

U izvještaju stubičkog općinskog načelnika i bilježnika stoji kako »uzrok čitavom ustanku potanko poznat nije — većom stranom vikaše neki između njih da samo po magjarih(?)⁴⁰ te da netrpe nove mjere i vage, grbovah magjarskih ni financah«.⁴¹ Grofu Oršiću koji je sa seljacima bio veoma blag i pažljiv rekli su »da im je porez već sada prevelik a da čuju, da će novi porez doći«.⁴² Seljak Tomo Repić iz Repić-sela priznao je u istrazi »da su se više njih dogovorili potražiti i njihove magjarone u gornjostubičkoj obćini, da je prehariju kao što su i Bistričani svoje«.⁴³ Prilikom suđenja 43-ojici Stubičana pisale su službene »Narodne novine« o povodu nemirima i razlikama između

³³ To je jedan od rijetkih slučajeva uništavanja kraljeve slike. Seljaci su poštovali »cara« i uništavali samo ono što su smatrali mađarskim.

³⁴ Grof Oršić bio je vlasnik dvorca u Gornjoj Stubici u kojem se danas nalazi Muzej seljačke bune 1573.

³⁵ Vlasnik imanja bio je Bela Kovač, visoki mađarski činovnik u Budimpešti, a zakupnik također Mađar Kardhordo. Usp. o tom bilješku 26, jer je to ista vijest.

³⁶ Podaci o broju uhićenih seljaka se ne slažu. Negdje stoji 12, a drugdje 14 seljaka.

³⁷ *Pozor*, br. 283 od 10. XII 1883.

³⁸ Potpisati se pod narod značilo je pristati i potpisati izjavu koju je seljacima napisao mjesni učitelj, a govorila je da je potpisani »dobar Hrvat«.

³⁹ *AH* — Pr. ZV, 6, 4633 od 20. XI 1883.

⁴⁰ Izvještaj nije sasvim jasan. Vjerojatno treba stajati da su htjeli udariti po Mađarima.

⁴¹ *AH* — Pr. ZV, 6, 3454 od 29. VIII 1883.

⁴² *AH* — Pr. ZV, 6, 4633 od 8. XI 1883.

⁴³ Isto.

Bistrice i Stubica: »Povod nemirom bijaše isti u Stubici, kao i u Mariji Bistrici, uzrujanost zbog nekakvih novih umišljenih magjarskih tablah i novih porezih s jedne strane, a ogorčenost naroda sbog zlouporabah nekih občinskih organah s druge strane, nu čini se (da) se razlikuju jedni od drugih na vrlo značajan način. Bistričani izlupaše doista načelnika i bilježnika grozno, ali izuzam štetu što počinije na občinskoj sgradi, nisu dirali u tuđi imetak, niti su koga zlobno oštetili; drugačije pako Stubičani. I oni bi bili pošteno izlupali svoje občinske poglavare, da jim ovi nisu još u zgodno vrieme umakli,⁴⁴ nu dočim su Bistričani počinili kažnjiv čin, koji bi se donekle mogao nazvati činom političke naravi, to se je u Stubici pod plaštom patriotičnoga ili opozicijskoga uzleta tuđi imetak zlobno oštećivao.«⁴⁵

Prema pisanju »Narodnih novina« može se zaključiti da su stubički seljaci bili pljačkaši i nasilnici, a ne politički demonstranti. Takva se tvrdnja ne može prihvatiti, jer pobunjenici nisu napadali sve činovnike, inteligenciju, vlastelu, trgovce i općinske odbornike, nego samo one za koje su držali da su mađaroni, da stoje uz vladu, koji su korteširali u posljednjim izborima za službene, najčešće nametnute kandidate ili su im se zamjerali kao nasilnici, birokrati, lihvari, porezni ovrhovoditelji ili korupcionaši. Zbog toga ćemo navesti dio govora branitelja dra Zahara na suđenju optuženim Stubičanima: »Nu seljak se nije digo proti zakonu i proti naredbi, nego proti onoj stvari, koja bi imala biti po zakonu, ali je u istinu protuzakonita, digo se je proti krivoj mjeri i vagi [. . .] Nije konstatirano, da li su one mjere i vage, što su ih seljaci razbili, bile prave i zakonite; a iz toli silnoga odpora, pošto se ne može misliti da će seljak ustati, mora se zaključiti, da su bile krive. [. . .] Što su polupali stvari, to nije bilo samo u tu svrhu da se stvari polupaju, nego u svrhu demonstracije, da se pokaže svoje negodovanje naprama Magjarom; ova šteta dakle nije učinjena od zlobe, nego od objesti, koja se nekazni po § 85 kz. Ni o krađi neima govora, pošto seljaci nisu uzimali stvari iz koristoljublja, nego iz demonstracije. Napokon iztiče branitelj, da glede njegovih branjenika nije čin nikako dokazan, pa moli da ih sud odrieši od optužbe.«⁴⁶

Iz izjava nekih svjedoka vidi se tok nemira, pa ćemo neke od njih navesti: »Svjedok Valent Boroša, seljak, iskazuje, da su ga buntovnici pograbili i sobom vodili kao taoca, da ne bi on kao odbornik njihove namjere načelniku odkrio. Napred su išli Andro Lukac, Janko Jakopović i Janko Lisak sa pismom, koje su morali »gospoda« potpisati da su dobri Hrvati.⁴⁷ Ovi su bili i kolovođe, kad se skinuo grb iz občinske kuće, ali nije vidio svjedok tko je grb polupao. Nadalje kaže svjedok da je Lisak rekao: 'K čemu trebamo mi finance? Ove treba ubiti!' Upitan svjedok za ime začetnika razlupanja raznih predmeta, svjedok ih navesti nemože, jer nije vidio ili nije viditi htio, koji su štetu učinili, na posljedku navadja nekoja imena i među inimi takodjer ime Andre Lukca. Ovaj prosvjeduje proti tomu da se htjelo štetu kome nanijeti, tražilo se je samo da se podpišu pod narod. Branitelj dr Hinković: A što to znači? Lu-

⁴⁴ Nisu svi stubički općinski činovnici umakli. Ostao je npr. bilježnik Križanić koji im se nije zamjerio i seljaci mu nisu ništa našao učinili. Morao je potpisati samo spomenutu izjavu.

⁴⁵ *Narodne novine*, br. 279 od 5. XII 1883.

⁴⁶ *Pozor*, br. 283 od 10. XII 1883.

⁴⁷ Isto, br. 282 od 7. XII 1883.

kec: Znaju da je dobar Hrvat; koji se na to podkrižal, tomu se nije dogodilo ništa.«⁴⁸ Svjedok Janko Mikulec je izjavio kako je »Rataj 'tablu' hitil i kod načelnika 'šajbe' polupal, da je Pižir 'kipi' podrapal (misli naris metričke mjere), da je Janko Lisak table potrupal i da su Jakov i Franjo Salar 's čipi ljude skup zganjali' (na okupu držali).⁴⁹ Svjedok Ivan Bokun je ispričao »kako se sastao s buntovnicima, kad su krenuli prema kući načelnika Čeha. Putem su ga pograbili Janko Vuhas, Andro Lukec te Jakob i Valek Salar i prisilili, da ide s njimi, jer da će ga inače zlostavljati. On je bio s njimi kod razorenja kućah načelnika Čeha i odbornika Hercega.«⁵⁰

U gušenju nemira u stubičkom kraju sudjelovali su mađarski husari što je još više uznemirilo seljake koji su prosvjedovali protiv Mađara, njihovih poreza, grbova i novih mjera. Osim toga, husari nisu s uhićenim seljacima postupali kako treba pa se i zbog toga čulo dosta protesta. O tome piše »Pozor«: »Dolaze i druge tužbe iz Bistrice proti husarom, posve nalik onimi, koje se u Zagrebu čuju iz gradjanskih krugova, i od kojih dvie danas priobćujemo. Molimo da se tomu na put stane. Stanovništvo u Zagorju i onako mnogo trpi zla, neka se barma novimi zli poštedi.«⁵¹

Iako seljački nemiri u Bistrici i posebice u Stubici nisu obilovali većim sukobima s vojništvom, i u njima nije bilo mnogo mrtvih i ranjenih sudionika, ipak su sudske kazne, koje su bile veoma oštre, pokazale da su vlasti ocijenile kako je taj pokret bio opasan za tadanje društveno-političke odnose. To se poglavito odnosi na seljačke nemire u stubičkom kraju koji su bili brojni, smišljeni i politički definirani kao izrazito protumađarski, odnosno protumađaronski, pa su stoga izvršili golem utjecaj na seljačke nemire u ostalim zagorskim kotarevima, ali i u čitavoj Hrvatskoj.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DIE BAUERNUNRUHEN IM GEBIET VON STUBICA ZU ENDE DES JAHRES 1883.

Demonstrationen und das Entfernen der zweisprachigen Wappen in den Städten, Bauernunruhen in Kroatisch-Zagorien (Hrvatsko zagorje) und in der Banska krajina (dem auch Banija genannten Gebiet zwischen Una, Kupa und Petrova gora) waren ein Teil der nationalen, antimagyarischen Bewegung, die im August und im September 1883 Banalkroatien erfasste.

Nach Unruhen und Demonstrationen in Zagreb und in anderen Städten gerieten auch die Dörfer in Aufruhr. Zuerst erhoben sich am 26. August die Bauern aus der Gemeinde Marija Bistrica im Unterkomitat Zlatar. Am nächsten Tag wurde die benachbarte Gemeinde Stubica von den Unruhen ergriffen, und gleich danach verbreiteten sie sich in ganz Zagorien.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto, br. 203 od 5. IX 1883. Husari su natjerali uhićene seljake da trkom prate konjanike u Bistricu. (»Tako su došli iz Stubice u Bistricu za 1 1/4 sata, a brže se nemože doći na dobrim konjih.«)

Der Bezirk Stubica war, wie auch die übrigen zagorianischen Bezirke in Kroatien am dichtesten besiedelt. In diesem ganzen Gebiet gab es keinen einzigen Industriebetrieb noch grösseren Verkehr und Transithandel; daher konnten die zahlreichen Bauern keine Arbeit finden. Man lebte im grossen ganzen auf kleinen unfruchtbaren Feldern und Weinbergern, die in diesen Jahren von verschiedenen elementaren Verwüstungen heimgesucht wurden.

Das Zerfallen der Grossfamilien (Zadruga), der beschleunigte Differenzierungsprozess des Dorfes, sowie neue, wesentlich vergrösserte Steuern führten zu allgemeiner Verarmung, Verelendung und häufigen Hungersnöten. Nebst alledem führte man neue Masse und Gewichte, einen neuen Kataster, neue Vorschriften und Verfügungen sowie andere bürgerliche Reformen ein, die von der ungarischen Regierung durchgeführt wurden. Doch dessen ungeachtet, blieben auch einige alte Naturalsteuern und die Fronarbeit in Kraft. Die Bauern wurden besonders von häufigen Pfändungen, vom Wucher, dem Verkauf ihrer Güter zu Spottpreisen und der hohen Taxe für die Befreiung vom Militärdienst betroffen.

All diese neuen Massnahmen, besonders Steuern und Pfändungen hatten die Bauern erbittert. Für alle ihre Missgeschicke beschuldigten sie die ungarische Regierung, die Magyaren, die sog. Magyaronen, d.h. die Magyarophilen und die Steuerorgane mit Antal Dávid an der Spitze. Gleichermassen griffen sie auch die einheimischen Bezirks- und Gemeindebeamtenschaft an, die gewalttätig und korrupt war. Aus all diesen Gründen erhoben sich die Bauern zuerst gegen ihre Gemeindebeamten und die Pfändungsorgane und dann auch gegen die Intellektuellen, sowie mancherorts gegen die Geistlichen und die Juden. Sie verprügelten die am meisten verhassten unter ihnen, die in ihre Hände fielen, und danach starteten sie eine politische Aktion: von ihnen gezwungen, mussten mehrere Beamte, Lehrer und Geistliche eine Erklärung unterschreiben, in der sie kundtaten, Kroaten und nicht Magyaren oder Magyaronen zu sein. Danach begannen die Bauern, die gemeinsamen ungarisch-kroatischen Wappen zu entfernen und die neuen Masse in Gasthäusern und Tabakläden zu vernichten.

Die Unruhen, die in Marija Bistrica und Stubica angefangen hatten, waren ein Reflex der ungünstigen wirtschaftlichen Lage der Bauernschaft und ihrer Unzufriedenheit mit den von der Verwaltung gebrachten Steuerverpflichtungen, sie erhielten jedoch auch gesellschaftlich-politische, insbesondere antiungarische Merkmale. Sie waren die Einleitung zu den Bauernunruhen grösseren Ausmasses, die gleich danach in den anderen Teilen des Hrvatsko zagorje, in Prigorje und in der Banska krajina ausbrachen. Das war der erste grössere politische Auftritt der kroatischen Bauernschaft, in dem die Oppositionsparteien einen wichtigen Platz einnahmen, besonders die Rechtspartei (Stranka prava). Seit dieser Zeit stieg das politische und das nationale Bewusstsein der Bauern immer mehr an, so dass in Zukunft die politischen Parteien mehr und mehr mit ihnen rechnen konnten, insbesondere während der Wahlen zum Kroatischen Landtag.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

